

168 BRAY, M., MAZAWI, A. E., & SULTANA, R. G. (EDS.)

Private Tutoring Across the Mediterranean: Power Dynamics and Implications for Learning and Equity

Rotterdam: Sense Publisher, 2013, 228 s.

Soukromé doučování jako placená forma pomoci žákům v dosahování lepších školních výsledků (např. Bray, 2009) je téma, které se ve světové odborné literatuře začíná hojněji objevovat teprve od začátku devadesátých let minulého století. Díky svému globálnímu charakteru je častým předmětem zájmu výzkumníků z oblasti komparativní pedagogiky. To dokumentují například již publikované srovnávací studie doučování v zemích střední a východní Evropy (Silova, Budiene, & Bray, 2006), střední Asie (Silova, 2009) nebo Asie jako celku (Bray & Lykins, 2012). Recenzovaná kniha je novým příspěvkem do fondu komparativních studií týkajících se určité geografické oblasti, v tomto případě Středomoří.

Editorsky knihu zaštil profesor Mark Bray, ředitel Centra komparativních studií při Univerzitě Hongkong, bývalý ředitel Institutu pro plánování ve vzdělávání při UNESCO a uznávaný odborník na problematiku soukromého doučování, který na toto téma vydal i několik přehledových studií (např. Bray, 1999, 2009). V týmu editorů figuruje také André Mazawi, profesor z katedry pedagogiky Univerzity Britské Kolumbie, a Ronald Sultana, ředitel Evropského středomořského centra pro pedagogický výzkum, který je zároveň profesorem sociologie a komparativní pedagogiky na Maltské univerzitě. Tým dal v recenzované kolektivní monografii prostor příspěvkům, na nichž se podílelo celkem pětadvacet autorů, od doktorandů a začínajících výzkumníků až po uznávané kapacity, jakými jsou např. Dominique Glasman či Giovanna Campani.

V úvodní kapitole editoři poskytují čtenáři stručný úvod do problematiky soukromého doučování, krátce analyzují možné důsledky, jaké může mít pro žáka, učitele či celý vzdělávací systém, a poukazují zejména na možné negativní dopady placeného soukromého doučování na spravedlivý přístup ke vzdělání. Stručně jsou v rámci úvodní kapitoly diskutovány i terminologické otázky a problémy spojené se soukromým doučováním. Následují příspěvky analyzující soukromé doučování v Bosně a Hercegovině, na Kypru, v Egyptě, Francii, Řecku, Itálii, Maltě, Portugalsku, Slovinsku a Turecku (dvě kapitoly). Publikace ukazuje fenomén a jeho aspekty komplexně a v kontextu kultury, historie a tradic vzdělávání v jednotlivých zemích. Autorský tým byl předpokladem pro různorodost pohledů a přístupů ke zkoumané problematice.

Pro českého čtenáře mohou být zajímavé kapitoly týkající se některých postsocialistických zemí. V příspěvku o Bosně a Hercegovině rozebírají autoři Jokić, Soldo a Dedić v historickém kontextu transformaci země směrem k tržní ekonomice a její dopady na rozšíření soukromého doučování, které dle některých zdrojů využívá až 50 % žáků. Soukromé doučování se v této zemi stalo určitým symbolem společenského statusu, který méně majetné rodiny nemohou svým dětem dopřát v takové míře a zejména kvalitě jako rodiny bohatší. Poukazují na neochotu tvůrců vzdělávací politiky se současným stavem cokoli dělat a upozorňují i na nostalgii mnohých učitelů či rodičů po dřívější době, kdy byl z jejich pohledu vzdělávací systém více

rovnostářský. Podobné zkušenosti vyplývají i z příspěvku o Slovinsku, kde, jak se autoři Armand Faganel a Anita Trnavčević domnívají, přechod k tržnímu hospodářství posunul pojetí vzdělání od veřejného směrem k soukromému statku, a tedy na trhu se službami o své zákazníky jednotlivé subjekty poskytující doučování musí bojovat.

V souvislosti s kurikulární reformou v České republice je relevantní také kapitola o Turecku. Podobně jako u nás, i turecká kurikulární reforma účinná od roku 2004 byla zaměřena na změnu cílů a obsahu vzdělávání směrem k získávání klíčových kompetencí. Autorka Hülya Koşar Altinyelken vychází z předchozími výzkumy potvrzeného předpokladu, že hlavním zdrojem vysoké poptávky po doučování jsou vysoce selektivní přijímací zkoušky na vyšší stupně vzdělávání. Ty jsou ale zaměřeny nikoli na kompetence, ale na testování znalostí. Kurikulární reforma nepřinesla zásadní změnu charakteru těchto přijímacích zkoušek, což dle závěrů autorky vedlo k dalšímu růstu již tak vysoké poptávky po službách soukromého doučování, zejména v oblasti přípravy na přijímací zkoušky. Důsledkem je situace, kdy doučování není komplementární k formální výuce ve škole, ale vytváří vzdělávací systém per se paralelní ke vzdělávání ve škole s odlišnými vzdělávacími cíli. Příspěvek ukazuje možné nezamýšlené důsledky zásahů do vzdělávacího systému a nutnost provázanosti jednotlivých opatření jakýchkoli reform. V českém čtenáři vzbuzuje také otázku, na kterou empirický výzkum dosud nemá odpověď, a sice zda podobné dopady na systém soukromého doučování nemohla mít i naše kurikulární reforma.

V jednotlivých příspěvcích je zajímavé sledovat a srovnávat reakce příslušných vlád na existenci systému soukromého doučování. Na Kypru jsou budovány z veřejných zdrojů financované instituce, poskytující doučování neprospívajícím žákům za zvýhodněnou cenu, ve Francii je rodičům dotována polovina nákladů spojených s doučováním dítěte doma, v Egyptě mají učitelé veřejných škol zakázáno poskytovat soukromé doučování vlastním žákům, v Itálii naopak došlo ke snížení finančních prostředků do veřejného školství a zrušení mnoha dříve školami poskytovaných letních kurzů pro neprospívající žáky. Ne vždy dochází k řádné evaluaci jednotlivých opatření, a jak ukazují například kapitoly o Itálii či Turecku, jedna reforma školství stíhá druhou, což do systému vnáší nestabilitu, ze které profitují právě poskytovatelé soukromého doučování.

Velmi netradiční pohled a upozornění na zprvu nepřilíh zřejmou funkci doučování přináší kapitola o Itálii autorky Giovanni Campani. Popisuje, jak bylo soukromé doučování v období fašistické Itálie poskytováno intelektuály, kteří se nemohli věnovat svému původnímu povolání. Kromě zdroje obživy jim soukromé doučování sloužilo i k prosazování alternativních názorů, k šíření myšlenek jinak cenzurovaných, k formě odboje proti fašistickému režimu. Podobná studie zabývající se vývojem soukromého doučování a jeho funkcí v různých historických kontextech u nás zatím chybí.

Závěrečná kapitola editorů syntetizuje výzkumné závěry jednotlivých kapitol a uvádí je do širšího kontextu. V politické rovině autoři kapitoly negativně vnímají tendence některých vlád a vzdělávací politiky distancovat se od zajišťování kvality vzdělávání, čímž nepřímou dávat volný prostor soukromým poskytovatelům doučování. V otázce soukromého doučování jako mechanismu sociální reprodukce upozor-

170 ňují, že vzhledem k široké dostupnosti různých typů doučování v různých cenových kategoriích přestávají být nerovnosti otázkou možností rodičů zaplatit dítěti doučování jako takové, v sázce je spíše otázka kvality takového doučování. Autoři rovněž formulují doporučení pro budoucí výzkumná šetření, která by měla dát větší prostor hlasu jednotlivých aktérů soukromého doučování a také se více věnovat otázce toho, „... jak přístup k soukromému doučování ovlivňuje mobilitu různých sociálních, etnických a kulturních skupin ve vztahu k vymezení jejich politické identity a ve vztahu k domácím a regionálně-geopolitickým zájmům státu“ (s. 214).

Metodologicky jsou jednotlivé příspěvky velmi rozmanité. V kolektivní monografii najdeme empirické kvantitativní studie opírající se o výsledky dotazníkového šetření (kapitola o Portugalsku a další), kvalitativní empirické studie založené na polostrukturovaných rozhovorech a ohniskových skupinách s jednotlivými aktéry soukromého doučování i dalšími zainteresovanými stranami ve vzdělávací politice (Chorvatsko, Bosna a Hercegovina aj.), terénní antropologický výzkum (Egypt) a také příspěvky založené na sekundární analýze dat (např. Kypr). Jako velmi přínosné vnímám v oblasti výzkumu stínového vzdělávání méně časté teoreticko-historické statě (Itálie, částečně Řecko), které dokumentují změny fenoménu v různých obdobích vývoje země. Nalezeme i některé méně obvyklé metody zkoumání soukromého doučování, jakou je třeba obsahová analýza internetových fór zaměřených na soukromé doučování ve Slovinsku. Některé kapitoly nejsou bohužel v otázce použité metodologie příliš transparentní.¹ To se však objevuje ojediněle, ve většině příspěvků je metodologie výzkumu popsána korektně. Příkladem dobře zdokumentované metodologie může být kapitola věnovaná terénnímu výzkumu v Egyptě od Sarah Hartmann či sekundární analýza dat z výzkumu obecného nákupního chování domácností na Kypru a jejich preference při „nákupu“ služeb soukromého doučování. Na rozdíl od dříve zmiňovaných studií (Silova, 2009; Silova, Budiene, & Bray, 2006) znemožňují odlišné metodologické přístupy zvolené jednotlivými autory explicitní komparaci situace v jednotlivých státech, deklarovaný komparativní charakter knihy je tak spíše implicitní. Na druhou stranu však diverzita různých přístupů odhaluje komplexnost fenoménu v širších souvislostech a v kontextu jednotlivých vzdělávacích systémů a právě zde leží dle mého názoru vysoká přidaná hodnota recenzované knihy. Jako velmi vhodný vnímám i výběr studovaných zemí, které vykazují v rovině kulturní, historické i politické značné odlišnosti a jejichž vzdělávací systémy byly těmito podmínkami formovány. Z jednotlivých příspěvků si tak čtenář po dočtení knihy sestaví plastický obraz fenoménu a jeho různých aspektů v různorodých podmínkách, navíc s mnoha překvapivými informacemi o nově se objevujících trendech. Mnohé informace byly dříve dostupné pouze v národních jazycích, kniha tak významně přispívá k širšímu sdílení poznatků ve vědecké komunitě.

¹ Např. v kapitole týkající se Francie autoři Anne-Claudine Oller a Dominique Glasman pouze deklarují, že příspěvek je „založen na terénním výzkumu ve školních okresech, mezi poskytovateli a klienty během několika posledních let“ a v samotném textu poté často svá tvrzení opírají o vágní konstatování typu „... většina studentů říká, že...“ (s. 84) či „... bylo řečeno učiteli a rodiči během našich rozhovorů s nimi“ (s. 83) bez bližší specifikace výzkumného vzorku či odkazu na publikovaný zdroj.

I přes některé výše uvedené výhrady je kolektivní monografie *Private Tutoring Across the Mediterranean* velmi cenným příspěvkem do fondu poznání fenoménu soukromého doučování. Knihu je možné doporučit akademickým pracovníkům zabývajícím se obecnějšími otázkami spravedlnosti ve vzdělávání a privatizace ve veřejném školství.

Literatura

- Bray, M. (1999). *The Shadow Education System: Private Tutoring and its Implications for Planners*. Paris: International Institute for Educational Planning.
- Bray, M. (2009). *Confronting the shadow education system: what government policies for what private tutoring?* Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
- Bray, M., & Lykins, C. (2012). *Shadow education: Private tutoring and its implications for policy makers in Asia*. Hong Kong: Comparative Education Research Center (CERC) and Asian Development Bank.
- Silova, I. (Ed.). (2009). *Private supplementary tutoring in central Asia: New opportunities and burdens*. Paříž: International Institute for Educational Planning.
- Silova I., Budiene, V., & Bray, M. (Eds.) (2006). *Education in a Hidden Marketplace: Monitoring of Private Tutoring*. Budapest: Education Support Program (ESP) of the Open Society Institute.

Vít Štastný
vit.stastny@pedf.cuni.cz